

Dariusz Iwaneczko

Tomasz Dudziński, Michał Małachwiej, Krzysztof Sychowicz, Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Grajewie (1945–1956), Grajewo–Białystok 2015

Białostocki Oddział Instytutu Pamięci Narodowej wydał trzecią, po bielsko-podlaskiej i łomżyńskiej, monografię Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Grajewie¹. Tym samym pojawiło się opracowanie, które w zestawieniu z wcześniejszymi może być podstawą do badań porównawczych dotyczących funkcjonowania powiatowych struktur bezpieczeństwa w tamtym regionie Polski.

W zakresie badań nad lokalnym aparatem bezpieczeństwa dysponujemy już dość okazałym, wszechstronnym i bogatym dorobkiem naukowym. Należałoby zatem przyjąć, że dotychczas, po kilku latach prób, błędów, ale też ciekawych rozwiązań, wykształciły się pewne określone wzorce, dzięki którym każda kolejna praca z tego zakresu powinna spełniać oczekiwania Czytelnika zarówno niewprawionego, jak też takiego, który zajmuje się naukowo tą problematyką. W przypadku recenzowanej pracy Autorzy zdecydowali się podejść do tematu w dość tradycyjny sposób, co jednak nie dezawuuje podjętego wysiłku i końcowej wartości książki.

Monografia PUBP w Grajewie niewątpliwie jest opracowaniem potrzebnym i w sposób istotny uzupełnia wiedzę historyczną w wymiarze lokalnym o pierwszych latach funkcjonowania władzy komunistycznej w Polsce. Autorzy słusznie na początku książki przedstawili dzieje powiatu, nominalnie szczuczyńskiego, z siedzibą władz w Grajewie w okresie II RP, jak też w czasie II wojny światowej. Nie pominięto również krótkiego scharakteryzowania podziemia niepodległościowego w latach wojny, co jest ważne o tyle, że w okresie funkcjonowania komunistycznej bezpieki istotne działania operacyjne i represyjne skierowane zostały przeciwko środowiskom związanym z konspiracją. Problematyka dotycząca funkcjonowania organów bezpieczeństwa powinna być podejmowana z uwzględnieniem szerszego kontekstu na tle dziejów całego powiatu. Wprawdzie omawiana praca koncentruje się na strukturze, obsadzie personalnej i kierunkach działań UB, ale Autorzy ukazali też mechanizmy powstawania innych organów władzy komunistycznej w pow. grajewskim. Nie pominięto także struktur politycznych, które wspierały proces instalowania nowego systemu, a zwłaszcza roli Milicji Obywatelskiej w działaniach wymierzonych w środowiska niepodległościowe. Interesująca i wyjątkowa jest także kwestia ukazania atrakcyjności służby w grajewskim UB dla mniejszości białoruskiej z pow. bielskiego.

¹ T. Danilecki, M. Zwolski, *Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Bielsku Podlaskim (1944–1956)*, Białystok 2008, s. 34; K. Sychowicz, *Urząd Bezpieczeństwa w Łomży – powstanie i działalność (1944–1956)*, Białystok 2009.

Twórcy tej publikacji starali się wykorzystać różnorodne materiały źródłowe. Nie poprzestano na materiałach archiwalnych wytworzonych przez organy aparatu bezpieczeństwa, a przechowywanych aktualnie w archiwach IPN, ale postarano się również o przeprowadzenie kwerendy w zasobach innych archiwów państwowych w Polsce oraz Archiwum Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie. Tym bardziej więc oddana do rąk Czytelników książka nie razi jednorodnością źródeł. Nie pominięto też dostępnych opracowań i wydawnictw źródłowych.

Opracowując monografię grajewskiej bezpieki, wybrano oryginalną konstrukcję książki. Otóż po skrótowym opisie organizacji, struktury i obsady PUBP/PUdsBP trafiamy na obszerny rozdział dotyczący kwestii zwalczania struktur konspiracji zbrojnej. W przypadku tego rozdziału zastosowano układ chronologiczny, opisując rok po roku działania UB wobec polskiego podziemia niepodległościowego, dzieląc poszczególne podrozdziały według lat (lata 1948–1956 zostały ujęte w jednym podrozdziale). Zabieg taki nie budzi wątpliwości, gdyż jak wynika z opisu, największe siły i środki w grajewskim UB zostały przeznaczone na zwalczanie podziemia niepodległościowego i słusznie Autorzy zdecydowali o poświęceniu tej dziedzinie całego rozdziału. Mamy tu jednak do czynienia z narracją prowadzoną metodą odtworzeniową z akt o proweniencji ubeckiej nie zawsze weryfikowanych na podstawie innych źródeł. Bazowanie na subiektywnych źródłach ubeckich może niekiedy doprowadzać do spłaszczania postrzegania różnych zjawisk historycznych, aczkolwiek należy przyznać, że Autorzy omawianej książki starali się zachować daleko posunięty krytycyzm wobec materiału źródłowego. Po obszernym omówieniu działań UB wobec podziemia zbrojnego opisane zostały pozostałe kierunki działań UB. W tym przypadku mamy do czynienia z rzeczowym podziałem skoncentrowanym na takich zagadnieniach, jak: referendum ludowe, wybory do Sejmu Ustawodawczego w 1947 r., aktywność operacyjna wobec poszczególnych środowisk (Kościół, nauczyciele, wieś i in.).

W ostatniej części książki został zamieszczony poprawnie przygotowany informator personalny, w którym przedstawiono w układzie alfabetycznym krótkie charakterystyki funkcjonariuszy PUBP/PUdsBP w Grajewie. Tego rodzaju materiał niewątpliwie będzie pomocny dla innych historyków poszukujących danych personalnych na temat funkcjonariuszy.

Generalnie należy stwierdzić, że obraz otoczenia ukazany w książce został przedstawiony z perspektywy funkcjonariuszy Urzędu Bezpieczeństwa przez pryzmat akt przez nich wytworzonych. Momentami można odnieść wrażenie braku innej niż ubecka perspektywa oglądu. Ponadto zabrakło pełniejszego opisu postrzegania samego UB przez otoczenie poddane represjom. Zdaję sobie jednak sprawę, że niekiedy same źródła, lub raczej brak innego rodzaju źródeł, warunkują sposób pisania o aktywności organów bezpieczeństwa. Grajewska bezpieka została opisana w sposób dość tradycyjny, gdy tymczasem w środowiskach naukowych zajmujących się systemem represji komunistycznych postuluje się prowadzenie badań porównawczych, jak też bardziej

wnikliwą analizę. Pisząc o UB w Grajewie, można było niewątpliwie podjąć próbę ukazania tzw. portretu zbiorowego kierownictwa UB, a nawet pełnej obsady w latach 1945–1956. Tego rodzaju dane, mówiące o pochodzeniu społecznym, wykształceniu, profesji i innych kwestiach, ukazane na podstawie danych dotyczących całego środowiska ubeckiego w Grajewie pozwoliłyby z pewnością na formułowanie precyzyjnych wniosków badawczych.

Oczywiście nie oznacza to, że brak tych wątków w jakikolwiek sposób dyskredytuje opublikowaną książkę, wręcz przeciwnie – jest ona ważnym uzupełnieniem dziejów pow. grajewskiego w pierwszych latach panowania władzy komunistycznej w Polsce. Autorzy zadbali, aby publikacja została starannie opracowana i wydana. Reasumując, należy podkreślić, że monografia PUBP/PUdsBP w Grajewie jest istotnym elementem badań nad aparatem bezpieczeństwa w Polsce.